

Tema migrației în America ilustrată în literatura română de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea

Luiza MARINESCU*

Keywords: *Romanian migration to America, Romanian literature, Mihai Eminescu, Ion Luca Caragiale, Emil Racoviță, Jean Bart, Ioan Podea, Nicolae Iorga, Queen Mary (Regina Maria)*

Semnificația românească a drumului Lumii Noi

Descoperirea Lumii Noi și a drumului spre Indii pe mare, la sfârșitul celui de al XV-lea veac și începutul celui de al XVI-lea, a însemnat primul pas într-un moment în care pentru apariția pieței mondiale, era mai întâi necesar ca diversele țări ale pământului să se cunoască și să comunice între ele. Descoperirea Lumii Noi a marcat trecerea de la mai multe lumi la o singură lume, de la plural la singular. Decisivă pentru formarea pieții mondiale era apariția diviziunii internaționale a muncii dintre țări. Acest fenomen s-a dezvoltat o dată cu trecerea la capitalism când țările au ajuns la o articulare, la o întrepătrundere a economiilor lor. Procesul de formare a pieței mondiale, început de la sfârșitul secolului XV și care a durat până la sfârșitul secolului XIX - când toate țările au fost atrase în circuitul economiei capitaliste - a parcurs rând pe rând mai multe stadii precum piața de mărfuri, căreia i se vor adăuga ulterior piața financiar-bancară sau piața capitalurilor, precum și piața internațională a forței de muncă. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se înregistrează participarea românească la întregirea semnificației drumului către Lumea Nouă și contribuția activă la concertul internațional al civilizației prin migrația masivă a forței de muncă. Acest fenomen social nu a rămas neoglindit de creațiile literare de la mijlocul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea.

Mihai Eminescu despre migrație și emigrație în și din Europa în America

Născut în epoca în care înfrângerea revoluției de la 1848 din Germania a stimulat emigrația către America, Mihai Eminescu a fost contemporan cu acest fenomen social, pe care înțelegându-l, l-a descris ca martor. În primul deceniu care a urmat revoluțiilor pașoptiste din întreaga Europă, milioane de oameni au plecat în căutarea unei vieți mai bune. Dintre aceștia, un milion proveneau doar din Germania. O mică parte dintre acești emigranți europeni erau liderii proscriși ai

* Universitatea „Spiru Haret”, București, România.

evenimentelor revoluționare. Ceilalți erau oameni de rând, care nu mai aveau încredere în abilitatea guvernanților de a rezolva într-un timp foarte convenabil problemele cu care ei se confruntau de mai multe generații. Comentând această situație în ziarul românesc, Mihai Eminescu atrage atenția asupra condițiilor de după cucerirea independenței de stat a României, care favorizau fenomenul migrației inverse, dinspre vest spre est, migrație susținută de politica promovată de Germania și Imperiul Austro-Ungar, politică cunoscută ca urmare a sloganului *Drang nach Osten* (Înapoi spre est). Era vorba despre presiunea celor două imperii de a stopa emigrația către America și de a-i direcționa pe locuitorii lor către această parte a Europei, mult mai apropiată și mult mai convenabilă pentru mobilitatea forței de muncă. Comentând un articol german care recomanda România pentru o asemenea direcție de emigrare, pentru populațiile flotante și pentru distribuirea capitalurilor, Mihai Eminescu protestează împotriva ideii de colonizare pașnică a României. Programul porților deschise al Partidului Conservator realizat de Manolache Costache Epureanu a fost punctul de plecare pentru dezlănțuirea jurnalistului, care nu dorea să își vadă țara transformată într-o „Americă danubiană”, într-o „Belgie orientală” sau într-o „altă Californie” (Eminescu 1985a: 236). Mihai Eminescu explică de ce comparația României cu Statele Unite sau cu Belgia nu este în avantajul românilor, pentru că aceste state sunt

amândouă formațiuni nouă, fără caracter național propriu, în cari originea locuitorilor e indiferentă, amândouă fără trecut. [...] O țară care ar apuca căile americanismului deplin devine indiferentă pentru român și e cel mult o espresie geografică, o firmă, un otel, nu o patrie, nu un stat național (Eminescu 1985b: 252).

Comentariile jurnalistului Mihai Eminescu sunt observații etern valabile, de bun simț, care privesc interesul țării în procesul favorizării fenomenului de emigrare din și către România:

A fost inept a crede ceea ce unii credeau, că, primind colonii de puri consumatori improductivi, se sporește avuția și puterea de muncă a țării. Și în Statele Unite imigrează oameni; dar toate foile europene sfătuiesc pe speculanți de-a se feri de Statele Unite. Ele nu dau subsistență decât emigrantului *producător*, țaranului, meseriașului. Omul fără meserie pierde acolo (Eminescu 1985c: 341).

Jurnalistul român familiarizat cu lecturile unor surse germane de primă mână – precum cea aparținând economistului Friedrich List, *Sistemul național de economie politică* (Cartea IV, cap. 4) sau cea a profesorului Roscher, care se studia în universitățile germane ale vremii – atrage atenția asupra studiilor germane despre emigrație care relevă faptul că din această mișcare de populație cu drept de muncă, cetățenii germani devin clienți și furnizori ai altor popoare, de cele mai multe ori inamice ale Germaniei. Pentru compensarea acestor pierderi, economiștii germani au gândit profiturile de pe urma înființării unor companii de transport germane și austriece spre America pentru emigranții din România și asupra contraponderii emigrației germane spre Europa de sud-est, pe teritoriul Ungariei, al Poloniei, al României sau în regiuni ale Turciei menite de-a fi într-o zi moștenirea Germaniei:

Nu mai e azi îndoială asupra țintei a o seamă de politici germani de-a preface Orientul într-un teren de colonizare și a abate spre el superfluența de populațiune care merge azi să alimenteze puterea de producere a Statelor Unite (Eminescu 1985d: 19).

Foarte interesant este articolul eminescian în care autorul român analizează situația „coloniilor” europene, pe baza datelor statistice din Ungaria, Bulgaria, Bosnia și Banat, regiuni bogate cu locuitori săraci siliți să emigreze din pricina sărăciei. Ca urmare a emigrării spre America, în ultimii 12 ani (analiza se făcea în 1882) se pierduse 25% din ponderea „brațelor de muncă” din agricultura Ungariei, fapt ce antrena în lanț sporirea neajunsurilor sociale. (Eminescu 1985e: 130) Analiza eminesciană scoate în evidență importanța urmării intereselor naționale într-o lume politică europeană efervescentă și a nisipurilor mișcătoare.

Ion Luca Caragiale, un cunoscător al psihologiei emigrantului român

Dacă pe Mihai Eminescu fenomenul migrației forței de muncă îl determinase să-i înțeleagă și să-i explice implicațiile, fără să-l tenteze vreodată să recurgă la această soluție pentru rezolvarea problemelor sale existențiale, prietenul său Ion Luca Caragiale, nemulțumit din pricina condițiilor de trai ale unui scriitor respins de la premiile Academiei Române, a ales în cele din urmă „franzela exilului” de la Berlin, loc în care s-a stabilit după primirea moștenirii de la Momuloaia, mătușa sa. Deși nu a dorit să emigreze niciodată în America, Ion Luca Caragiale era la curent cu informațiile despre Lumea nouă. Țara tuturor posibilităților era considerată de Caragiale drept țara lui „Bob Șmecher”. Într-o scrisoare pe care o scria de la Berlin relatând o experiență la frizerie a unui client celebru (i.e. Barbu Ștefănescu Delavrancea) autorul scria că pe scaunul bărbierului din Berlin clientul „a suferit niște oribile contorsiuni, ca un condamnat american la execuție pe scaunul electric” (Caragiale 2000: 668). Înaintea plecării sale în America în 1912, scriitorul Jean Bart și-a amintit cum l-a întâlnit pe Ion Luca Caragiale la gara din Ploiești și cum acesta i-ar fi spus:

Băiete, dacă te duci în America, [...] caută să vezi miracolul naturii americane. Trimite-mi o vedere de la cascada Niagara și adu-mi o bucăciță de lemn pietrificat de la Yellowstone. Acolo trebuie să te duci negreșit. Această regiune vulcanică de geizere, cu izvoare de apă termală care izvorăsc din mijlocul pădurii pietrificate; acesta e cel mai bizar lucru de pe coaja Pământului (Bart 1928: 160).

Într-o scrisoare din 25 iulie/ august 1905 trimisă de la Berlin, Ion Luca Caragiale remarca inteligența nativă a țăranilor români emigranți în Lumea Nouă, prin comparație cu ceilalți:

Ia un țăran cât de dejos, fie și bețiv, numai deștept să fie, și pune-l deodată în mijlocul New Yorkului, ia pe leica Paraschiva Badea de exemplu. Are să caște ochii în patru ca să vadă lucrurile nemaivăzute, căutând cât poate ea să-și dea seama de ce vede; are să se mulțumească, spurcăciunea, cu impresia ce i-o pot face ei lucrurile acelea și n-are să înșire verzi și uscate, ca să-și afirme personalitatea proprie. S-a uitat pe sine ca să se uite la lucruri și are să zică: „Mari binale, măculiță! Cum or fi făcute de nu cad? Doamne ferește aici de un cutremur!” sau „Gândeam să fie mai mari, că auzisem că pe aici sunt de o sută de ori mai mari ca otelul lui Mazăre” (Caragiale 2000b: 683).

Atent observator al psihologiei omenеști, Caragiale nu ratează tumultul migrației americane, iar notațiile sale deopotrivă discrete și acide sunt un prilej de etalare a artei scriitorului realist.

Emigrarea românească în America și în „Convorbiri literare”

Prezența românească în America are o istorie de mai bine de 260 de ani. Din cauza motivelor economice și a celor politice, românii din Bucovina și Banat au urmat valurilor de emigranți maghiari, cehi, germani, evrei, polonezi, ruși sau ucraineni. Unul dintre primii emigranți români în America e cunoscut din însemnările de la mijlocul anului 1748. Era preot transilvănean catolic, se numea Samuel Damian și era preocupat de experiențe cu electricitate, fapt pentru care i-a atras atenția lui Benjamin Franklin, cu care s-a întâlnit la un moment dat și cu care a purtat o conversație în limba latină. În timpul goanei după aur din 1849, un nou grup de emigranți români a sosit în America, iar mulți dintre aceștia s-au distins în timpul războiului civil. Cazul lui George Pomutz (Sasu 1996), un personaj cu reale caracteristici ale eroului, cu merite profesionale și morale remarcabile este edificator în sensul ilustrării destinului emigrantului român în America la sfârșitul celui de al XIX-lea veac, emigrant devenit general în armata americană și, mai târziu, diplomat american în Rusia, prilej cu care a negociat obținerea teritoriului Alaska. Se cunosc și alte nume de emigranți români din veacul al XIX-lea. Nicholas Dunca (1825–1862), un căpitan care a fost înrolat în al XIX-lea Regiment de Voluntari din New York, a murit în bătălia de la Cross Keyes, Virginia (Suciu 1967). El și Eugen Alcaz (Patachi 1965) erau moldoveni de origine (Seișan 1939) și au luat parte la războiul civil (1861–1865) dintre nord și sud (Toma 1974). Participanții la războiul mexican (1862–1867) erau medicii Arsenie, Ilarie Mitrea (născut la Rășinari), locotenentul major Ioan Cerghedi și Ioan Munteanu. Soldatul Constantin Teodoresco a murit în războiul hispano-american din 1898. Se cunosc și istorii ale unor personaje pitorești precum Irimia Proca, născut la Râșnov, un vestit haiduc care a emigrat în 1869 din Dobrogea. În America și-a schimbat numele în Louis Hugo și s-a stabilit în Florida (Șchiopul 1913).

Poveștile acestor nume de emigranți români de succes nu apăruseră încă în presa românească din țară. „Convorbirile literare” din 1896, la rubrica „Revista publicațiilor” fac referire la broșura *Immigration and Passenger Movement* a Ministerului de Finanțe din SUA pentru perioada iunie 1895 – iunie 1896, care rezumă datele referitoare la emigrarea din România în ultimii 25 de ani. În perioada 1871–1880 din România emigraseră 8 bărbați și 3 femei. În deceniul următor numărul se ridică la 3467 bărbați și 2881 femei. În perioada 1891–1895 numărul de emigranți din România în America a fost de 2170 bărbați și 1848 femei. Majoritatea acestora erau evrei. Cifra de 10377 de persoane care au emigrat în America din România pe o perioadă de 25 de ani alcătuiește doar 0,10 din numărul total al emigranților sosiți în Statele Unite. Statisticile americane îi clasau pe emigranți după rase, dar îi considerau latini doar pe belgieni!, pe francezi, pe italieni, pe spanioli și portughezi. Românii intrau în aceeași categorie cu ungurii și slavii alcătuind un grup etnic cât se poate de hibrid („Convorbiri” 1896: 1316).

Emigrația românească a devenit un fenomen colectiv notabil la începutul secolului XX, când românii au început să emigreze în America din toate regiunile. Majoritatea acestor emigranți s-au așezat în noile orașe unde se construiseră fabrici și oțelării precum Indiana Harbour și Youngstown. Grupuri de muncitori români s-au stabilit și în orașe precum Cleveland, Chicago, Detroit, Alliance, Sharon, Farrel, Canton, Akron, Cincinnati, Newark, Erie, Pittsburg, Philadelphia, Indianapolis, Gary, Aurora, New York, Michigan și Trenton. Deveniți cetățeni americani, emigranții români și-au menținut legăturile spirituale cu satele și orașele natale, cu tradițiile, cu literatura și publicațiile din țară. Sub patronajul diverselor parohii ortodoxe sau greco-catolice s-au înființat numeroase societăți economice, culturale, artistice pentru a perpetua limba și literatura română, tradițiile, dansurile folclorice, cântecele tradiționale. Dintre societățile înființate le menționăm pe cele mai cunoscute: Carpatina (2 XI 1902) din Cleveland, Ohio; Vulturul (2 XI 1902) din West Homestead, Pennsylvania; Unirea Română (15 VII 1903) din Youngstown; Societatea transilvană (10 XII 1905) din East Chicago; Ulpia Traiană (1905) din Erie; Steaua română (1905) din Indianapolis; Învierea (1906) din Martins Ferry, Ohio; Patria Română (1907) din Lorain, Ohio; Speranța (1907) din Salem; Avram Iancu Society (1908) din Niles, Ohio; Frații Români (1908) din Niles Ohio; Independența Română (6 XII 1909) din Gary, Indianapolis; Clubul Nicolae Iorga (1909) din Indiana Harbour; Latina Gintă (1910) din Akron, Ohio; Ștefan cel Mare (1910) din Garrett Indianapolis; Vasile Lucaciu (1910) din Clinton; Țara Oltului (1912) din New Philadelphia; Societatea Neamul românesc (1913) Akron, Ohio; România Mare (14 XII 1914) din Universal, Pennsylvania; Liga și Ajutorul (1912); Uniunea și Liga societăților române de ajutor și cultură (1916). Cert este că la începutul primului război mondial existau mai bine de o sută de astfel de societăți culturale românești în America (Netea 1975).

Imaginea lumii noi în creațiile românești din veacurile al XIX-lea și al XX-lea

Literatura română de la sfârșitul secolului al XIX-lea a făcut cunoscut spațiul cultural american cititorilor români prin intermediul traducerilor. Fără alte referințe culturale, pledoaria eliberării țiganilor după modelul tratamentului aplicat personajelor de culoare din romanul *Uncle Tom's Cabin, Life Among the Lowly* al scriitoarei Harriet Beecher Stowe a început cu traducerea celui mai bine vândut roman din Statele Unite ale Americii, căci din 1852, de când a văzut lumina tiparului și până în 1853, 300 000 de volume fuseseră deja vândute. Cartea despre care se spune că a declanșat războiul civil a fost imediat tradusă și în limba română de Teodor Codrescu sub titlul *Coliba lui Moș Toma* (1852–1853). Tot în 1853 vede lumina tiparului și o a doua traducere a romanului realizată de Dimitrie Pop sub titlul *Bordeiul unchiului Toma sau Viața negrilor din America*. Principiul dragostei care răpune ura sclaviei l-a determinat și pe V.A. Urechia să realizeze în 1855 un „roman național neterminat” intitulat *Coliba Măriucăi*.

În creațiile originale ale literaturii veacului al XIX-lea tema emigrației în America apare pentru prima dată în 1862 în lucrarea lui Dimitrie Bolintineanu *Elena. Roman original de datine politic-filosofic*. Este vorba despre nefericirea unor

spirite superioare (tânărul boier Alexandru Elescu și Elena, soția postelnicului George de la Fănești). Tema călătoriei în America, ținutul îndepărtat și sălbatic, în care moartea iubitei ar fi putut fi alinată de mulțimea imaginilor și experiențelor noi reprezintă o abordare romantică ce amintește de lucrarea lui Balzac *Le Lys dans la Vallée* și de personajele centrale ale acestei lucrări, Félix de Vandenesse și conesa de Mortsauf. Ca și romancierul francez, Dimitrie Bolintineanu urmărește schimbarea percepției personajului asupra dragostei și asociază absența femeii iubite emigrării într-un spațiu special.

Sub semnătura Lupu E. (pseudonim al lui Z. C. Arbore) era publicat în 1891 un scurt roman de aventuri intitulat *Frații Lupu Viața, întâmplările și voiagiurile lor prin America de Nord*, influențat vizibil de scrierile lui Jules Verne. Împletirea aventurii palpitate cu situațiile neprevăzute îi face pe cei trei frați din Galați, Alecu, Iorgu și Miron Lupu să plece de acasă, îmbarcându-se pe un vas cu care călătoresc spre Irlanda și America. În acest loc fondează compania *Lupu and Good*, au ocazia să călătorească prin munții din Tennessee, să vâneze păsări rare și urși grizzly, după care trec în Canada. Pentru ei emigrarea e modalitatea prin care aventura își precizează contururile.

În 1891, Z.C. Arbore continuă romanul *Frații Lupu Viața, întâmplările și voiagiurile lor prin America de Nord* cu *Gambuzino sau căutătorii de aur*, un exotic roman de aventuri pentru copii, aducând în prim plan mediul uluitor de viață al indienilor din America. În anul următor, A(rbore) Z(amfir) publică *Istoria unui român în America*, un foileton despre un tânăr român din Basarabia relatat la persoana I, personaj care a emigrat în America din motive politice. Același autor a publicat în 1893 tot sub formă de foileton un alt roman intitulat *Mercedes și Dolores* a cărui acțiune este plasată printre coloniștii deltei fluviului La Plata din Argentina. Seria scenelor din viața coloniștilor în America de Sud este continuată de autor în 1893 cu romanul foileton *Diamantul pierdut* al cărui ultim episod e semnat S.S. Acesta a fost anunțat drept o continuare a lui *Gambuzino sau căutătorii de aur* (1891).

Din seria romanelor foileton referitoare la tema migrației în America face parte și lucrarea lui Doreanu L. din 1904 *Romanul unui emigrant. Roman de actualitate*. Cu o structură bipartită, prima parte a romanului are caracter social, iar cea de a doua este o îmbinare a romanului de aventuri cu cel de moravuri. Autorul înfățișează destinul unei familii de evrei din București care au emigrat în America. Remarcabile pentru arta romancierului sunt descrierile peisajelor citadine din București, Hamburg, New York și San Francisco. Din categoria romanelor de aventuri senzaționale care se petrec atât în România, cât și în țările Orientului și America, face parte și lucrarea lui Dony M. Al. *Crimele lui Abdul Hamid sau o româncă în harem. Mare roman de aventuri din viața reală*.

Din categoria romanelor de dragoste a căror acțiune se petrece în America face parte și lucrarea lui Vasile Pop *Americana îndrăgostită*. La îndemnul poetului Edwin Markham, autorul român construiește o ficțiune romanescă despre viața emigranților români din America, protagoniștii fiind personaje emblematice: el – muncitor într-o fabrică de locomotive, ea – fostă dansatoare într-un bar de noapte.

Ideea dezvoltării temei migrației ca ilustrare a dezrădăcinării individului transbordat de la sat la oraș, care fusese și rămăsese o temă sămănătoristă cu

predilecție, apare și în romanul lui Felix Aderca *Domnișoara din Strada Neptun*. Spre deosebire de migrația peste ocean, cea de la sat la oraș presupune din punctul de vedere al romancierului interesul pentru studiul și descrierea mahalalei, cu eroismul și poezia ei. Procesul de modificare a statutului social prin intermediul migrației este oarecum asemănător, în privința felului în care individul însingurat ajunge să își disprețuiască familia săracă, cu care nu mai comunică și nu se mai înțelege. Cazul Nuței Păun este un exemplu edificator în acest sens.

Ion Călugăru publică în anul 1931 *Omul de după ușă*, romanul unei emigrații inverse, către România, într-un moment în care mulți români visau să emigreze în Statele Unite ale Americii. Eroul romanului este un tânăr, Charlie Blum, care la un moment dat s-a aflat în pragul sinuciderii și care după o scurtă ședere în America s-a întors la București, integrându-se în stilul de viață mic-burghez autohton, ajungând directorul unei întreprinderi și întemeind și o familie.

Tema emigrației în America în creațiile literare românești din țară s-a dezvoltat vreme de aproape o jumătate de secol, de la sfârșitul secolului al XIX-lea în direcția construirii unui idilic imaginar colectiv, ca reprezentare a rezultatelor muncii aducătoare de bunăstare, a aventurilor extraordinare ale unor emigranți-turiști dornici de aventură. Pe de altă parte, ziarele românești din America conțin creații literare populare, care temperează elanul celor din țară, dornici de emigrare în America, subliniind greutățile drumului, ale adaptării și mai ales dorul emigrantului pentru cei dragi și locurile natale pe care le-a părăsit. Specia literară cea mai potrivită este doina de dor și înstrăinare *Călătoria în America* (Opra 1904: 3) din care cităm versurile de început: „Frunză verde ca foaia/ Rău mă doare inima,/ C-am plecat din țara mea/ Plecai spre America”.

Peste ocean cu Jean Bart

Jean Bart, pe numele său Eugeniu Botez, este singurul marinar scriitor, care a transformat jurnalul de bord într-o primă formă a literaturii de călătorie. Înaintea sa existaseră și alți exploratori români (Popper 1892; Ștefănescu 1898; Assan 1897; Racoviță 1900) care vizitaseră America de Sud și cea de Nord, notându-și cele mai importante aspecte ale călătoriei. Înaintea sa, Victor Vlad Delamarina fusese primul autor de însemnări de la bordul navelor Mircea și Elisabeta, notații care fuseseră publicate de revista *Familia* din Oradea în 1893 și de ziarul „Dreptatea” din Timișoara în 1894. Pentru descrierea drumului spre America existau două formule de exprimare în epocă: Lumea Nouă și Peste Ocean, care porneau de la scrierile de referință în privința literaturii de călătorie: Edmondo de Amicis *Sull'Oceano* (1899) și Paul Bourget *Oltre-Mer Notes sur Amérique* (1895). *Peste ocean* este rezultatul călătoriei lui Jean Bart în America în perioada mai - iunie 1912, cu ocazia participării reprezentantului României la Congresul de Navigație care a avut loc la Philadelphia. Vizita în Statele Unite ale Americii a căpitanului de marină Eugeniu Botez, reprezentant al Serviciului Românesc de Marină avea o importanță economică, deoarece delegatul român avea dezlegarea de a negocia cu Camerele Americane de Comerț. Din acest motiv i se permiseseră să viziteze mai multe firme industriale și comerciale. Autorul călătorește cu Transatlanticul Lloyd Liner *Kaiser Wilhelm II* îmbarcându-se la Bremenhaven. Autorul remarcă protocolul de

îmbarcare: „călătorii de clasa a III-a, emigranții se îmbarcă cu o zi mai înainte. Cei de clasa a II-a dimineța, iar cei de clasa I la amiază” (Bart 1974: 308). Aflat în biroul „Lloydului german din Brema” autorul rezumă clar situația companiilor de transport pentru emigranții europeni, arătând rivalitatea dintre Franța, Anglia, Germania și Statele Unite pentru stăpânirea mărilor și imperialismul economic, ilustrată de minune de „concuranța nebună angajată între marile companii de navigare transatlantică” (*Ibidem*: 303). Autorul observă puntea vasului care are aspectul unei terase de sanatoriu maritim și bogăția culinară a aperitivelor care defilează pe tăvi opulente, somptuoasa sală de mese, unde sculpturile și picturile te duc cu gândul la o galerie de artă barocă, eleganța servirii clienților așezați la masă după naționalitate, profesie și rang social, tipografia vaporului care produce un tabloid, „Ziarul oceanului”, saloanele luxoase ce dădeau iluzia unui vechi palat regal, cu mobilier de mahon și palisandru și covoare de Smirna și Persia .

„Ce câmp de studiu pentru antropologi și fizionomiști e puntea unui transatlantic!” (*Ibidem*: 314) Jean Bart relatează atmosfera de furnicar de pe puntea emigranților, unde sașii citesc *Biblia*, slovacii cântă la armonică, grecii se ceartă pentru o cutie cu cremă de ghețe, iar oamenii din Sibiu sunt grupați pe neamuri. Discuția cu ofițerul american scoate în evidență calitatea emigranților români, apreciați a fi elemente foarte bune, dar care au defectul că se întorc înapoi în patrie și pentru acest motiv sunt considerați lași de către americani (*Ibidem*: 328). Jean Bart relatează și trista poveste a unui tată din Făgăraș respins la vizita medicală ca „nevolnic”, după o călătorie obositoare pe care i-o plătitese fiul său în speranța de a-l revedea la trei ani după ce acesta emigrase (*Ibidem*: 326). Autorul cunoaște povestea unui evreu galițian, care se întoarce în țară ducând într-un cufăr o cantitate de aur din Alaska. Omul era din Chișinău. El lucrase la un birou de export cereale din Ismail când avusese loc pogromul și practic nu-și mai găsisese nici nevasta și nici copilul. Nemaiputând să trăiască în locul care-i amintea permanent tragedia prin care trecuse, omul plecase la Galați, apoi la Rotterdam și în cele din urmă emigrase în America, unde ajunsese la Klondyke, în Alaska. Când ajunge la Cleveland, Ohio autorul întreabă un conațional emigrant câți români se află în America. Omul îi spune că numărul exact al acestora e greu de precizat pentru că majoritatea românilor emigraseră cu pașaport austriac sau unguresc (*Ibidem*: 412).

America și Românii din America în viziunea părintelui Ioan Podea

Problemele din interior ale comunităților românești erau numeroase și aveau nevoie de o grabnică rezolvare. În intervalul dintre 1909 și 1925, părintele Ioan Podea a fost personajul principal al ortodoxiei românești din America. Fusese trimis de Mitropolia Sibiului pentru a clădi o comunitate românească ortodoxă la Cleveland, Ohio. Personalitate controversată a istoriei ortodoxiei românești în America, părintele Ioan Podea a sosit în Statele Unite la 1 martie 1909, moment din care s-a ocupat de reorganizarea parohiei Sf. Maria, slujind la Cleveland și la biserica Sf. Andrei din Youngstown, până pe 15 mai 1911. Ca Protopop el a organizat pentru prima dată protopopiatul românesc pe tărâm american, acesta având în subordine 16 parohii. Epopeea acestei realizări este ilustrată de interpretarea realistă a problemei emigrării românești (Podea 1912), căci autorul denunță sărăcia

drept cauză a emigrării masive a românilor, ilustrându-și afirmațiile cu folclor românesc generat de realitățile americane ale momentului. În lucrare se incriminează companiile de vapoare care duc enorm de mulți oameni în condiții improprii. Drumul este considerat un blestem de către emigranții care au trecut prin această experiență în cântecele lor. Însemnările înaltului prelat ortodox reprezintă prima sinteză, rezultată din experiența directă a autorului despre emigrația românească în America în secolul XX, până la apariția lucrării în care se vorbea despre necesitatea protecției guvernului român al României Mari pentru emigranții români din America (Drutzu 1922).

America și Români din America în viziunea lui Nicolae Iorga

La invitația românilor din America, istoricul, criticul literar, profesorul universitar, memorialistul, poetul, dramaturgul și politicianul Nicolae Iorga (1871–1940) a avut ocazia să călătorească și să cunoască îndeaproape situația comunităților românești de peste ocean și să-și aștearnă pe hârtie impresiile sale (Iorga 1930) asupra acestei vizite din anul 1926. Spirit universal, Nicolae Iorga a evidențiat originalitatea civilizației și culturii românești și trăsăturile definitorii ale emigrantului român. Talentat memorialist și fin observator al realităților pe care le străbate, Nicolae Iorga descrie plecarea sa din Europa de *Pe coastele Italiei* cu vasul trans-atlantic Roma. „Vasul cuprinde în cea mai mare parte societate americană”, iar autorul este impresionat de toaletele femeilor: „tot ce gustul Parisului a putut da marilor averi de peste Ocean se întâlnește aici” (*Ibidem*: 3). Cu toate acestea, reflecțiile moralizatoare ale autorului se infiltrează printre observațiile realiste: „Într-o societate amestecată, haina, banul nu sunt omul. Nu știi cu cine ai de a face” (*Ibidem*: 11). Pe parcursul călătoriei cu vaporul Roma pentru distracția pasagerilor la bord se organizează „curse cu cai de lemn” pe care îi mișcă marinarii. Există și un concurs de bridge cu un premiu al societății de navigație, precum și (culmea luxului pe cursele trans-atlantice) spectacole de „cinematograf viu”, adică de film sonor (*Ibidem*: 3). Dar ceea ce impresionează în această călătorie este descrierea poetică a cântecului oceanului. Ruta acestui vas precum și destinațiile călătoriei autorului pe continentul american apar prefigurate de structura lucrării cu caracter memorialistic și de jurnal de călătorie din anii '20 ai secolului trecut. Autorul descrie călătoria intitulându-și semnificativ capitolele: *În cale*, *Pe coastele Italiei*, *Coasta spaniolă* și *Pe Ocean singur*. Urmează capitolul II – *Capitala afacerilor*: 1. *New York*, capitolul III – *Capitala politică*: 1. *Spre Washington*, 2. *Washington*, 3. *Împrejurimile capitalei*; capitolul IV – *Capitala industriei*: 1. *Spre Chicago, prin furnalele veșnice*, 2. *Cetatea oțelului Chicago*, 3. *Spre ai noștri*, 4. *A doua metropolă a românilor Cleveland*, 5. *Pe hotarul canadian: Detroit*; capitolul V – *De-a curmezișul Americii*; capitolul VI – *Capitalele grădinilor*: 1. *Colorado*, 2. *San Francisco*, 3. *Los Angeles*, 4. *La granița Mexicului*; capitolul VII – *Lumea învinșilor*: 1. *Ținutul indian Marile Canioane*, 2. *În pustiu: Noul Mexic Spre nord-est*; capitolul VIII – *Capitalele trecutului*: 1. *Gettysburg*, 2. *Baltimore*, 3. *Philadelphia*, 4. *Trenton Princeton*, 5. *Boston și Harvard*. Problemele comunităților românești sunt clar conturate, autorul având talentul de a îmbina realist așteptările cititorului dornic de informație cu stringenta actualitate a emigrantului devenit cetățean loial al statului de adopție.

Regina Maria vizitează comunitățile de emigranți români din America

Când problemele emigrației românești din America au devenit subiectul unui jurnal regal de călătorie transatlantică, era un moment de excepție. În istoria românilor, Regina Maria a fost considerată un personaj pitoresc, nu neapărat pentru că a fost prima regină modernă, ci mai ales pentru că a fost ultima dintr-o serie de fețe regale a căror încredere în sine însuși și în rolul lor în istorie nu ar putea fi niciodată ignorat. Deși scrierile sale literare sunt departe de a fi binecunoscute, vizita sa în America și în Canada în toamna anului 1926, vizită care a durat cinci săptămâni, a fost momentul în care România a devenit cunoscută și pentru americanul de rând. Vizita în America și în Canada a Reginei Maria a României a reprezentat un real „progres diplomatic” (Ionescu 2010: 9). În jurnalul său, Regina nota:

I thank you, great America, for the love you showed me, for the eagerness with which you received me, took me up in your hearts from one side of your country to the other (Regina Maria, *apud* Mandache 1998).

În lumea literară românească, tema migrației dezvoltată de creațiile veacului al XIX și al XX-lea a contribuit la difuzarea informațiilor despre spațiul american, într-un moment al schimbărilor culturale și al modificării comunicării. Problema migrației, fenomen social explicat de marii clasici români sau de către exploratori, care din diverse motive au trecut Oceanul, a reprezentat începutul abordării acestei teme, care a oferit publicului din România primele informații despre spațiul american și despre viața din acest loc. Multe dintre aceste scrieri au fost publicate în România mai ales după ce autorii lor au călătorit peste ocean, s-au întors și au fost inspirați de aceste itinerarii transatlantice. În egală măsură o importantă parte a literaturii române – cea a exilului românesc din America – rămâne un capitol încă nestudiat în relație cu literatura mamă. Tema migrației în America este un exemplu care ilustrează ideea că orice deplasare într-un spațiu cultural neexplorat suficient are rolul unei desăvârșiri a spiritului de observație, a înțelegerii avantajelor și dezavantajelor pe care spectacolul lumii ți le oferă. Meritul de a demonstra cu prisosință acest aspect aparține literaturii române, care merită să fie înțeleasă și mai bine din acest punct de vedere.

Bibliografie

- Aderca 1921: Felix Aderca, *Domnișoara din Strada Neptun*, București, Editura Librăriei Socec.
- Assan 1897: Bazil G. Assan, *Călătorie în regiunile polare nordice*, în „Buletinul Societății Geografice Române”, București.
- Bart 1928: Jean Bart, *Caragiale și natura, Însemnări și amintiri*, p. 160–161.
- Bart 1974: Jean Bart, *Scrieri I. Jurnal de bord. Datorii uitate. În deltă, Peste ocean*, ediție îngrijită, prefață, note, glosar, indici și bibliografie C. Mohanu, București, Editura Minerva.
- Caragiale 2000a: Ion Luca Caragiale, *Correspondența cu Alceu Urechia I*, în *Opere I*, studiu introductiv și note de Ștefan Cazimir, Editura Național, p. 667–668.
- Caragiale 2000b: Ion Luca Caragiale, *Correspondența cu Alceu Urechia III*, în *Opere I*, studiu introductiv și note de Ștefan Cazimir, Editura Național, p. 683.

- Călugăru 1931: Ion Călugăru, *Omul de după ușă*, București, Editura Națională S. Ciornei, p. 168.
- „Convorbiri” 1896: „Convorbiri literare”, an XXX, nr. 6, 1 iunie, p. 1316.
- Dony 1909: M. Al. Dony, *Crimele lui Abdul Hamid sau o româncă în harem. Mare roman de aventuri din viața reală*, „Dimineața”, VI, 1909, nr. 1922–2015.
- Doreanu 1904: L. Doreanu, *Romanul unui emigrant. Roman de actualitate*, în „Adevărul de dimineață”, București, I, nr. 1–94.
- Drutzu 1922: Șerban Drutzu, *Românii în America*, Tipografia S Alexandru Chicago, III.
- Eminescu 1985a: M. Eminescu, *Spre răsărit, nu spre apus!...* în *Opere XII*. Publicistică 1 ianuarie–31 decembrie 1881. „Timpul” cu 28 de reproduceri după publicații și manuscrise. Ediție critică îngrijită de un colectiv de cercetători de la Muzeul Literaturii Române: Dimitrie Vatamaniuc responsabil al secțiunii de publicistică, stabilirea paternității textelor, comentariile Petru Creția, responsabil filologic al ediției Oxana Busuioceanu, Anca Costa-Foru, Aurelia Creția, Eugenia Oprescu transcrierea filologică a textelor, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, p. 236.
- Eminescu 1985 b: M. Eminescu, *Căutând a explica ...* în *Opere XII*. Publicistică 1 ianuarie–31 decembrie 1881. „Timpul” cu 28 de reproduceri după publicații și manuscrise. Ediție critică îngrijită de un colectiv de cercetători de la Muzeul Literaturii Române, Dimitrie Vatamaniuc responsabil al secțiunii de publicistică, stabilirea paternității textelor, comentariile Petru Creția, responsabil filologic al ediției Oxana Busuioceanu, Anca Costa-Foru, Aurelia Creția, Eugenia Oprescu transcrierea filologică a textelor, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, p. 252.
- Eminescu 1985c: M. Eminescu, *Numai noi observasem ...* în *Opere XII*. Publicistică 1 ianuarie–31 decembrie 1881. „Timpul” cu 28 de reproduceri după publicații și manuscrise. Ediție critică îngrijită de un colectiv de cercetători de la Muzeul Literaturii Române, Dimitrie Vatamaniuc responsabil al secțiunii de publicistică, stabilirea paternității textelor, comentariile Petru Creția, responsabil filologic al ediției Oxana Busuioceanu, Anca Costa-Foru, Aurelia Creția, Eugenia Oprescu transcrierea filologică a textelor, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, p. 341.
- Eminescu 1985 d: „*Românul*» nu are cuvânt” în M. Eminescu, *Opere XIII*. Publicistică 1882–1883, 1888–1889, „Timpul” , „România liberă”, „Fântâna Blanduziei” cu 64 de reproduceri, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, p. 19.
- Eminescu 1985e: M. Eminescu, *Era greu de admis...* în *Opere XIII*. Publicistică 1882–1883, 1888–1889, „Timpul”, „România liberă”, „Fântâna Blanduziei” cu 64 de reproduceri, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, p. 130.
- Ionescu 2010: Adrian Silvan Ionescu, *Regina Maria și America*, Editura Noi Media Print, printed in Hungary.
- Iorga 1930: Nicolae Iorga, *America și românii din America. Note de drum și conferințe*, Vălenii de Munte, Așezământul Tipografic Datina Românească.
- Lupu 1891: E. Lupu, *Frații Lupu. Viața, întâmplările și voiagiurile lor prin America de Nord* în foileton, revista „Amicul copiilor”, I, nr. 2–13
- Lupu 1891–1892: E. Lupu, *Gambuzino sau căutătorii de aur*, în foileton în revista „Amicul copiilor”, I, nr. 15–18, II, nr. 2–10.
- Lupu E. (Z.C. Arbore) 1893: E. Lupu, *Diamantul pierdut*, revista „Amicul copiilor” II, 1893, nr. 11, 12.
- Mandache 1998: *Americans and Queen Marie of Romania A Selection of Documents*, Edited by Diana Mandache, The Center for Romanian Studies, Iași.
- Netea 1975: Vasile Netea, *Romanians in America up to 1918* în *Nouvelles Etudes d’Histoire*, vol. V, p. 259–267.

- Opra 1904: Atanasiu Opra, *Călătoria în America*, în „Tribuna”, nr. 139, 24 iulie/ 6 august , an VIII, p. 3.
- Patachi 1965: Liviu Patachi *La participation d'un Roumain dans la guerre civile d'Amerique 1861–1865* in „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 1, p. 25–40.
- Podea 1912: Ioan Podea, *Românii din America*, retipărite din „Telegraful Român”, Sibiu, tiparul Tipografiei Arhidiecezane.
- Pop 1920: Vasile Pop, *Americana îndrăgostită*, București, Editura Socec.
- Popper 1892: Iuliu Popper, *În Țara de Foc în Buletinul Societății Geografice Române*, București.
- Racoviță 1900: Emil Racoviță, *Vers le Pôle Sud*.
- A(rbore) Z(amfir) 1892–1893: Z(amfir) A(rbore), *Istoria unui român în America*, „Amicul copiilor”, II, nr. 11–12, III, nr. 1-6.
- A(rbore) Z.C. 1893: Z.C. Arbore, *Mercedes și Dolores*, în „Amicul copiilor”, III, nr. 9–11.
- Sasu 1996: Aurel Sasu, *George Pomutz The Legend Lives On*, Editura Galaxia.
- Seișan 1939: Romulus Seișan, *Românii din America*, „Universul”, nr. 131.
- Suciu 1967: I.D. Suciu *Apuntes rumanos de la epoca de la guerra mexicano (1865–1867)* în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 5, p. 789–804.
- Șchiopul 1913: I.I. Șchiopul, *Românii din America*, „Luceafărul”, Sibiu, nr. 7, p. 13–14.
- Ștefănescu 1898: Gregoriu Ștefănescu, *Fenomenele geologice din Parcul Yellowstone*, „Buletinul Societății Geografice Române”, București.
- Toma 1974: Radu Toma, *Who's Who? Militarii: Eugen Alcaz, Emanoil Boteanu, Nicolai Dunca, George Pomuț (Românii în războiul civil al SUA)* în „Tribuna Română”, 1 mai.

The Migration to America Illustrated by the Romanian Literature from the late Nineteenth Century and Early Twentieth Century

The Migration to America Illustrated by the Romanian Literature from the late Nineteenth Century and Early Twentieth Century is a structured bibliographic review, which illustrates the reasons of Romanian migration. Rediscovering the documents through the selected texts of Romanian nineteenth century writers (Mihai Eminescu, Ion Luca Caragiale) and Romanian newspapers of the era, which regularly published the travel's rules for the immigrants and their literary creations, the scholar depicts the atmosphere of that era. The paper also illustrates the case study George Pomutz (1818-1882), explaining the geography of displacement of Romanian scholars and indicating the main waves of Romanian emigration to America. Important testimonies of this phenomenon are also included in the references to the descriptions of transatlantic voyages made from different perspectives: the journey of the explorer (Emil Racoviță on Belgica), the trip on a boat with migrants (the diplomat Jean Bart), the journey of a missionary priest (Ioan Podea in 1912), the cultural and diplomatic trip (Nicolae Iorga in 1926) and Queen Mary's voyage to America to see the Romanian communities founded in America.